

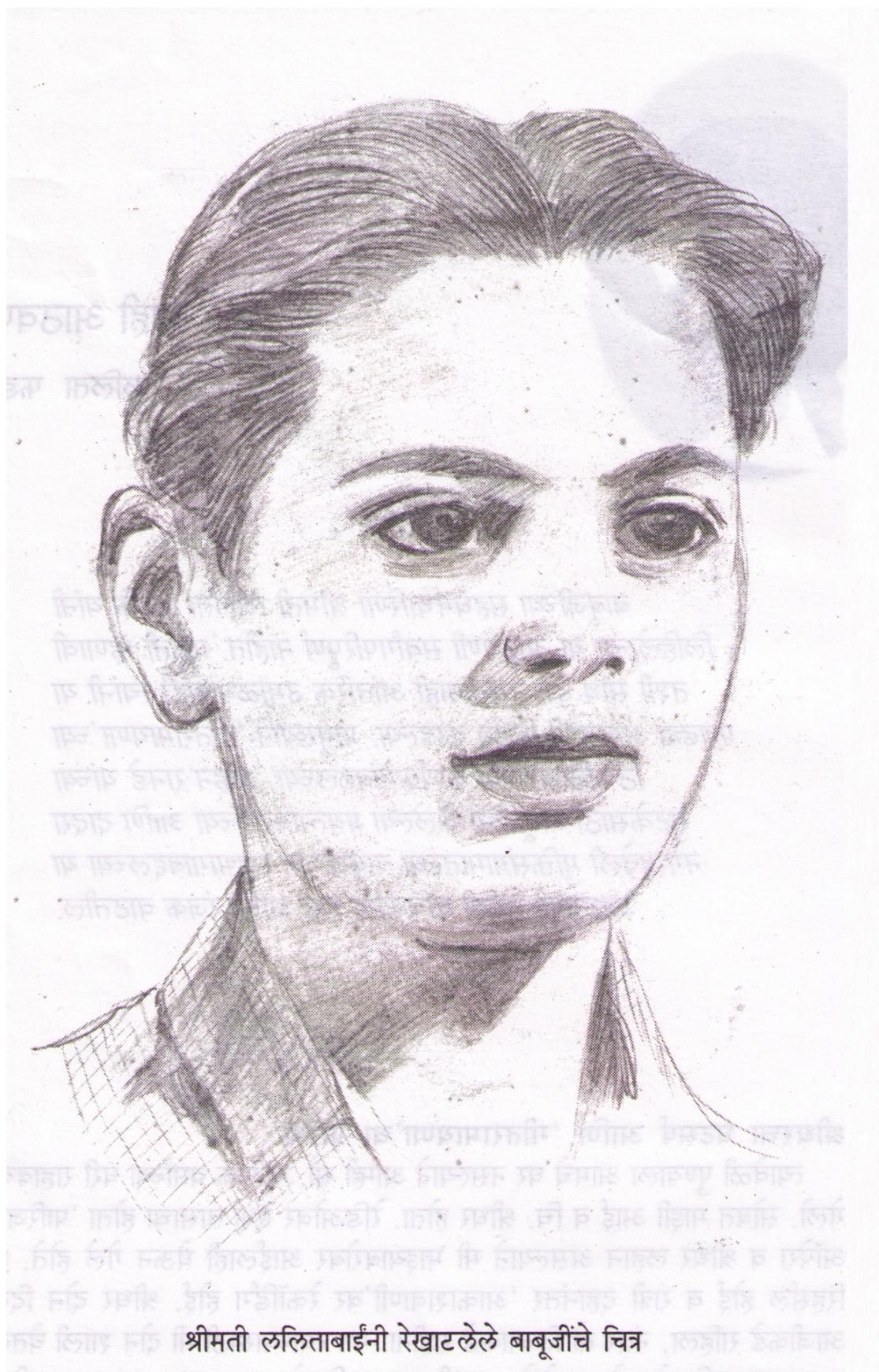
काही आठवणी (भाग १)

ललिता फडके

बाबूजींच्या सहधर्मचारिणी श्रीमती ललिता फडके यांनी
लिहिलेल्या या आठवणी सर्वांगपरिपूर्ण नाहीत. प्रकृती म्हणावी
तशी साथ देत नसतानाही आंतरिक उमाळ्यापोटी त्यांनी या
एवढ्या आठवणी लिहून काढल्या. प्रामुख्याने 'गीतरामायणा'च्या
ठिकठिकाणच्या कार्यक्रमांबदलच्या, मोहन रानडे यांच्या
सुटकेसाठी बाबूजींनी केलेल्या प्रयत्नांबदलच्या आणि दादरा
नगरहवेली मुक्तिसंग्रामातल्या बाबूजींच्या सहभागाबदलच्या या
आठवणी तरीही वाचकांना हृदय आणि रंजक वाटतील.

श्रीधरचा घटसर्प आणि 'गीतरामायणा'चा प्रारंभ

त्यावेळी पुण्याला आमचे घर नसल्याने आम्ही सौ. माणिक वर्मांच्या घरी राहावयास गेले. सोबत माझी आई व चि. श्रीधर होता. रेडिओवर एक तासाचा होता 'पारिजात' ऑपेरा व श्रीधर लहान असल्याने मी माझ्याबरोबर आईलाही घेऊन गेले होते. घरी रिहर्सल होई व रात्री दहानंतर 'आकाशवाणी'वर रेकॉर्डिंग होई. श्रीधर दोन दिवस आजीकडे राहिला, नंतर तो तिच्याकडे राहीना. मग त्याच्यासाठी मी दोन शाली घेतल्या व त्याला स्टुडिओत घेऊन गेले. आम्ही ज्या स्टुडिओत गात असू, त्याच्या पलीकडे त्याला झोपवत असू.

ठरल्याप्रमाणे सकाळी ऑपेन्याचे (पारिजात) रेकॉर्डिंग झाले. ऑपेन्यातली सर्वच गाणी फार सुंदर होती. 'बहरला पारिजात दारी'... वगैरे. दुपारचे रेकॉर्डिंग आवरून आम्ही सर्वजण घरी आलो.

दुसऱ्या दिवशी रामनवमी होती व 'गीतरामायण' लागणार होते. गाण्याला चाल लावण्यासाठी ह्यांनी माडगूळकरांकडे गाण्याचा कागद मागितला, तर ते म्हणाले, "कागद तुमच्याकडे आहे." हे म्हणाले, "मला तुम्ही कागदच दिला नाही. मी गाण वाचून कागद तुमच्या हवाली केला." झाले- 'तू तू, मी मी' सुरु झाले. आतमध्ये मला माझी आई म्हणाली. "अग, श्रीधरनं सकाळपासून दूध घेतलं नाही आणि त्याच्या अंगात तापही आहे"

मी बाहेर जाऊन ह्यांना श्रीधरच्या प्रकृतीविषयी सांगितल्यावर ते म्हणाले, "त्याला डॉ. साठ्यांकडे घेऊन जा." माणिकताई तिथेच होत्या. त्या मला म्हणाल्या, "माझाही कान जागरणामुळे दुखतो आहे. मलाही डॉक्टरांकडे जायचं आहे. आपण बरोबरच जाऊ."

श्रीधरला शाल पांघरून आम्ही दोघी डॉक्टरांच्या दवाखान्यात आलो. दवाखान्यात खूपच गर्दी होती. डॉक्टरांनी मला व श्रीधरला आतल्या खोलीत बसविले. माणिकताईच्या कानात ड्रॉप्स टाकले आणि डॉक्टर मला म्हणाले, "हे सर्व पेशंटस् गेल्यावर मी श्रीधरला बघतो."

आतमध्ये श्रीधर कणहत होता. थोड्या वेळाने त्याचे कणहणे मोठ्याने सुरु झाले. मी तसे डॉक्टरांना बाहेर जाऊन सांगितले. "त्याला लवकर बघा", असेही विनवले. "आलोच पाच मिनिटांत" असं डॉक्टर म्हणाले, पण अर्धा तास झाला, तरी त्यांचा पत्ता नव्हता. शेवटी नाइलाजाने मी श्रीधरला उचलून त्यांच्यासमोरच्या टेबलावर बसविले. मग डॉक्टरांनी त्याला तपासले. माझ्याकडे वळून मला म्हणाले, "तुमचा नवरा कुठे आहे?" मी त्यांना सांगितले की, "ते 'गीतरामायण'ला चाली लावताहेत." मग डॉक्टर म्हणाले, "तुमच्याबरोबर कोणी पुरुष माणूस आहे का? श्रीधरला घटसर्प झाला आहे व त्याला ताबडतोब स्टेशनच्या पलीकडे असलेल्या सांसर्गिक हॉस्पिटलमध्ये ठेवले पाहिजे."

त्यावेळी तिथे पेशंट म्हणून आलेले श्री. नानासाहेब आपटे हे ह्यांचे मित्र होते. त्यांना मी माझ्याबरोबर येण्याची विनंती केली. ते अगदी लगेच च माझ्याबरोबर आले. माणिकताई हे सर्व ऐकत होत्या. त्यांना मी म्हणाले, "बाबूजी व माडगूळकरांचा वादविवाद तुम्ही ऐकलाच आहे. कसंही करून 'गीतरामायण'ला चाल लावून व्हायला हवी आहे. तर तुम्ही घरी गेल्यावर त्यांना फक्त सांगा की, आम्हांला दोघांना घरी यायला वेळ लागेल. खरं कारण सांगू नका. ह्यांच्याकडून खूप चांगली चाल लावून झाली पाहिजे."

आम्ही सर्वजण खाली आलो. माणिकताई घरी गेल्या. मी व नानासाहेब श्रीधरला शालीत गुंडाळून रिक्षेत बसलो. निघण्यापूर्वी डॉ. साठे यांनी तिकडच्या हॉस्पिटलमध्ये फोन करून ठेवलेला होता. रिक्षा गावाबाहेर आली आणि बंद पडली. रिक्षावाला

म्हणाला, “इथे चढ आहे. रिक्षा वर जाणार नाही. तुम्हांला दोघांना धक्का मारावा लागेल.”

श्रीधरला आत झोपवून आम्ही दोघांनी रिक्षा ढकलली. चढ संपल्यावर रिक्षा चालू झाली. आम्ही हॉस्पिटलमध्ये आलो. तिथे डॉ. डोंगरे आमची वाट पाहात उभे होते. त्यांनी चटकन श्रीधरला कॉटवर झोपवून तपासणी केली. औषध लावलेले कापसाचे बोळे घशातून फिरवले. नर्सला सांगून एक इंजेक्शन दिले. नंतर आम्हांला हॉस्पिटलपासून दूर एका हटमध्ये जागा दिली. श्रीधरला मच्छरदाणी असलेल्या पलंगावर झोपवून नर्सबाई निघून गेल्या. दहा मिनिटांनी ती नर्स परत आली. एक मोठे इंजेक्शन तिने श्रीधरच्या मांडीला दिले. त्यामुळे श्रीधर जागा झाला आणि रडायला लागला. मी त्याची समजूत घालून दुखावलेल्या भागावरून हात फिरवत बसून राहिले.

इकडे माणिकताई घरी आल्यावर बाबूजीनी आमची चौकशी केली. मी सांगितल्यानुसार त्यांनी उत्तर दिले. नंतर सर्वांनी ‘पारिजात’ आँपेरा ऐकला व रेडिओची गाडी आली म्हणून बॅग, कागद वगैरे घेऊन हे निघाले. माणिकताईना म्हणाले, “तुम्हीसुद्धा चला. गाणं कोठे बेसूर वगैरे झालं तर कळवा.” म्हणून माणिकताईही त्यांच्याबरोबर निघाल्या.

‘आकाशवाणी’वर सीताकांत लाड, ग.दि.मा., डॉ. मारुलकर आणि सर्व वादक येऊन बसले होते. ग.दि.मा. व बाबूजींची परत जुगलबंदी सुरु झाली. पण गाणोच नाही तर गीतरामायण कसे सुरु होणार? सीताकांत लाड हे सारे ऐकत होते. लाडसाहेब दोघांचेही मित्र, त्यामुळे ते कोणालाही दुखवू शकत नव्हते. त्यांनी माडगूळकरांच्या खांद्यावर हात ठेवला. “चला कविराज माझ्याबरोबर” असे म्हणून त्यांना एका खोलीत नेले. कागदाचे पॅड व पेन त्यांच्या हातात देऊन त्यांना म्हटले की, “तुम्ही इथे बसून ‘पहिलं गाणं’ लिहा, तोपर्यंत मी दार बाहेरून लावून घेतो. गाणे झालं की दार ठोठवा.”

लाडसाहेब त्या पॅसेजमधून बाहेर येत असतानाच दार ठोठावले गेले. लाडांना आश्चर्य वाटले. कविराजांना पाणी वगैरे पाहिजे असेल, असा विचार करीत ते दारापाशी आले, तर गदिमा हातात एक कागद घेऊन तो हलवत काचेतून त्यांच्याकडे पाहात उभे होते. गाणे तयार झाल्याने सगळ्यांना खूप आनंद झाला. बाबूजी उठले व गदिमांना ह्यांनी मिठी मारली. गाणे फारच छान लिहिले होते. बाबूजींनी चटकन दोन अंतर्यांना चाल लावली. आणि त्यांचे लक्ष समोर बसलेल्या माणिकताईकडे गेले. त्याबरोबर त्यांना आमची आठवण झाली. ते उठून माणिकताईकडे आले व म्हणाले, “माणिकताई, आता तरी खरं काय झालं आहे, तै सांगा. माझी बायको आणि मुलगा कुठे आहेत?”

गाण्याला सुंदर चाल लावून झालेली होती, तेव्हा माणिकताईनी सर्व हकिकत सांगितली. “वहिनींनी गाण्याला चाल लावून झाल्याशिवाय सांगू नका, असं बजावलं होतं”, असेही त्यांनी सांगितले. श्रीधर हॉस्पिटलमध्ये आहे, असे कळल्यावर सगळेजण मोटारीतून तिथे आले. डॉ. डोंगरे तिथे होते. ह्यांना डॉक्टरांनी सांगितले की, “तुमचा मुलगा पाच मिनिट उशिरा आला असता तर तुम्हांला मिळाला नसता. (त्यावेळी

पुण्यात घटसर्पची साथ सुरू होती.) उद्या त्याला मी डिस्चार्ज देतो. पण त्याला खूप सांभाळावं लागेल.”

ह्यांचे एक मित्र मनोहर नाईक तिथे होते. त्यांना ह्यांनी सांगितले की, “माणिकताईच्या घरी ललिताची आई आहे, तिला इकडे घेऊन या.” मनोहरांनी जाऊन आईला हॉस्पिटलमध्ये आणले. तोपर्यंत इतर सर्व मंडळी आमचा निरोप घेऊन ‘आकाशवाणी’वर गेली होती. आई आल्यावर तिने मला झोपावयास सांगितले. मनोहर नाईक आमच्या सोबतीला होते. एक-दीड तास झाला. परत गाडी हॉस्पिटलमध्ये आली. आईने मला उठवून सांगितले, “तुला ‘आकाशवाणी’वर बोलावलं आहे.” मला कारण कळेना. यावेळी माझे तिथे काय काम असणार! मी मनोहरना म्हटले, “या रात्रीच्या वेळी मी एकटी रेडिओवर कशी जाणार? काय काम आहे, ते यांनी सांगायला नको का?”

मग मनोहर व मी ‘आकाशवाणी’वर गेलो. तेव्हा मला हे म्हणाले की, “गीतरामायणाचं पहिलं गाण ‘कुश-लव’ गात असल्यानं तुला बोलावलं. समोर ‘कुश’ आहे, पण ‘लव’ मिळत नव्हता, म्हणून तुला बोलावलं. सुरुवातीस फक्त ‘श्रीराम, श्रीराम’ म्हणावयाचं आहे.”

रेकॉर्डिंग झाले. पहिले गाणे अतिशय सुंदर झाले. तेव्हा सकाळ झालेली होती. मी ताबडतोब हॉस्पिटलमध्ये गेले. थोड्या वेळाने डॉक्टर श्रीधरला डिस्चार्ज देणार होते. त्याची प्रकृती बरी दिसत होती, पण चेहरा अगदी मलूल दिसत होता.

ह्यांना घेऊन मोटार परत हॉस्पिटलमध्ये आली, तेव्हा सव्वा आठ वाजले होते व ‘गीतरामायण’ थोड्याच वेळाने सुरू होणार होते. माणिकताईच्या घरी आम्ही इतक्या लवकर जाऊ शकणार नव्हतो, म्हणून ह्यांचे एक मित्र श्री. श्रीपादराव नाबर यांच्या घरी गेलो व येण्याचे कारण सांगितले. त्यांच्या रेडिओवर ‘गीतरामायण’ उत्सुकतेने ऐकले. सर्वांनी खूप तारीफ केली. ह्यांचा आवाजही छान लागला होता.

थोडा वेळ तिथे थांबून आम्ही माणिकताईच्या घरी आले. बिल्डिंग एकदम शांत होती. एरवी गजबजलेली बिल्डिंग कपर्फ्यू असल्यासारखी शांत दिसत होती. मी माणिकताईना म्हटले, “बिल्डिंगमधली मुलं दिसत नाहीत,” तर त्या म्हणाल्या, “श्रीधरला घटसर्प झाल्याचं कळल्यावर सर्वांनी मुलं आपापल्या आजोळी पाठविली आहेत.”

त्यावेळी माझ्या मनात विचार आला, ‘गीतरामायण’ वर्षभर चालणार होते. सुरुवातीसच केवढे मोठे संकट आले. प्रभू रामचंद्रांच्या आशीर्वादाने श्रीधरचा पुनर्जन्म झाला व त्यामुळेच ‘गीतरामायण’ सुरक्षीतपणे पार पडले. हे जर उलटे झाले असते तर?...

- ललिता फडके

(श्री. श्रीधर फडके यांच्या परवानगीने, वै. सुधीर फडके यांच्या ‘जगाच्या पाठीवर’ या आत्मचरित्रात् न)